

vidék hazatértével 1938-ban 1,056.000, míg Kárpátaljával 1939-ben 550.000 lélek. Mennyi volt 1939 júliusában Magyarország összes lakossága? (Összeadás: 10,822.000.)

Mennyivel lett több lakosa hazánknak a két terület visszatérésével? (Kivonás.)

Számítsd ki, hány lakos esett 1 négyzetkilométer területre a trianoni Magyarországon és 1939 júliusában? (A terület mértékszámát elosztjuk a lakosság számával; mindkét esetben. A különbség adja a sűrűség nagyságát vagy ritkulását.)

Mult év szeptemberében végre felhangzott a jól ismert induló! Énekeljük el most mi is! Melyik is volt az, amellyel derék honvédeink átlépték Erdély felé is a trianoni határt?

ERDÉLYI INDULÓ.

Elhangzott a szó, zeng az induló,
Győztesek megint, régi zászlaink.
Nézd, a gúnyhatár széttiporva már,
Várnak újra mind, ősi bérceink
Édes Erdély itt vagyunk!
Érted élünk és halunk!
Győz a szittyá fürgeteg:
A rohanó sereg!

Lépteink nyomán, fönn a Hargitán
S völgyeinkbe' lent, tornyok hangja zeng.
Már semerre sincs, átkozott bilincs!
Énekeljétek völgyek és hegyek:
Édes Erdély itt vagyunk! stb.

Kelet-Magyarország és Erdély északi részének visszatérésével újra megnagyobbodott hazánk. Mekkora ma hazánk, ha tavaly szeptemberben vitéz honvédeink 44.000 négyzetkilométer területet vettek birtokukba. (Összeadás.) Az 1940-ben visszatért területen 2.400.000 lakos került vissza hozzánk. Mennyi ma Magyarország lakosságának száma? (Összeadás.) Mekkora terület maradt még Erdélyből és Kelet-Magyarországból idegen megszállás alatt, ha az egész keleti (a románoknak jutott) országrész területe 103.000 négyzetkilométer volt? (Kivonás.) Az egész keleti részen elszakított magyarság 1930-ban 5,548.363 volt. Ebből hazakerült 2.400.000 lakos. Mennyi maradt még egyelőre román megszállás alatt. (Kivonás.)

(Földrajz.)

Elmondok most nektek egy történetet, a Marosról szól. Jöjj a térképhez, ti vegyétek elő a kézitérképet s kísérvétek figyelemmel, amit mondok, te pedig, itt a nagy térképnél mutasd!

Maros vize folyik csendesen... Fenn, az erdélyi medence fellegrvárának közepén, a távoli havasok egyre szelídülő lejtői között, széles, gyönyörű völgyének ágyában nyújtózik végig a folyó, melyről a nóta azt mondja: „Maros vize folyik csendesen“...

Ahol ez a dal fakadt, ott bizonyára már meglassúdott, elcsitult szilaj kedve. A Maros gyermek- és kamaszkora a Csíki-havasok (mutassák!) lábától a Kelemen- és Görgényi-havasok közötti dédai kapuig tart. Életének folyása igen kedvező reménységek között indul: a széles gyergyói fennsíkon (mutassák!) nincs előtte semmi akadály. Gyorsan, vígan, zavartalanul szalad előre, észak felé, mint olyan gyermek, akinek biztos a jövője. Nagy barátai és védelmezői: a havasok jóakarattal nyitnak utat előtte. Délről az Öreg Hargita (mutassák!) integet neki, biztatólag lengetve feléje fenyves üstökét. Keletről a Csíki- és Gyergyói-havasok (mutassák!), nyugatról a Görgényi-havasok állanak neki védőfalat s mint fehértetejű nagybácsik, gyönyörködnek vidám futásában. Jól is megy minden, egészen addig, amíg a hózivataros vén Kelemen (mutassák!), ez a mogorva medve meg nem irigyli jó sorsát s köszvényes, dagadt lábával rosszindulatú gáncsot vet neki. Az elkényeztetett Maros-kölyök orrára bukik. Bőgve tápáskodik fel. Megtorpan. Hirtelesen nyugatnak fordul s könnyelmű fiatalságának dühével neki-veti magát a keskeny sziklanyílásnak. Ettől kezdve már meg kell tanulnia, hogy az élet nem olyan szép és egyszerű futás a virágos mezőn, mint ahogy eddig gondolta. Minden lépés előre: kegyetlen harc bére, melyet kemény, gonosz sziklákkal kell megvívnia. Egyelőre még éretlen és túlságosan bízik az erejében: egyenesen nekik fut, tajtékozva rugja, köpdösi, öklözi őket. Kimerülten omlik vissza. De nem hagyja magát. Nagy jövőt jósoltak neki a havasi patakok, melyek szilaj vágyakozással rohantak karjaiba: tőlük tudja, hogy a célja messze van s hogy nagy életre van hívva. Most, a küzdelemben tűnik ki, hogy micsoda igazán? Mikor hosszas próbálkozások után végre sikerül egy-egy szikladarabon átesapnia, felujjong a diadalmas életerőtől s gúnyos, harsogó kacajjal rugja maga mögé a legyőzött akadályt. Addig s addig, amíg rájön, hogy semmiféle erő nem kimeríthetetlen s ravaszsággal kell takarékoskodnia vele. Rájön egy-két ügyes fogásra s mindjárt több sikere van: sunyin alá dugja fejét a makacs kőnek, felemeli s félrevágja az útból. Így okosodik meg lassacskán a maga kárán; mire a gyönyörű ratosnyai szorosba ér, már tudja a titkot: a birkózás most már csak játék, az akadályokat pedig szépen meg kell kerülni. Hadd higgyék ezek az öntelt tarajos sziklák, hogy győzhetetlenek! Ők úgyis ott maradnak, ahol vannak, örökre mozdulatlanul. A Maros pedig kacagva tovább rohan új csodák felé. A kis patakoknak igaza lett? Déva alatt egyszerre felragyog az ifjúság harcának jutalma, a győzelem. Kitáruul a szászrégeni sík, (mu-

tassák) nincs többé akadály, most már kinyújtózhatik s folyhatik a Maros vize csendesen. Igaz, hogy mire idejutott, már nem ifjú többé. Férfi lett, duzzadó izmú, elmélyült életű, komoly folyó.

Marosvásárhely (mutassátok!) alatt már ő a legkomo-lyabb tekintély a vizek világában. Elégedetten tekinthet szét a szelíd lankákon, a sík táblákon, melyeken ő termékenyíti a kalászos, gyümölcsöző életet. Jobbra-balra hozzá sietnek hódolni, egyesülni vele a kis kis folyók. Előbb a Nyárad (mutassák!), majd a Küküllők (mutassák!) hozzák neki a rég elhagyott öreg havasok, elismerő izenetét, az Aranyos (mutassák) pedig híreket hoz a Gyalui-havasok (mutassák) és az Érchegység (mutassák!) titkairól, melyeknek fenséges, kék gerincei és csúcsai dús, erdős dombok felett kísérik figyelemmel útját Székelykocsárdtól (mutassák!) Alvineig (mutassák!).

Eközben, úgy Gyulafehérvártól (mutassák) kezdve, már öregedni kezd a Maros. Elhízik, ellustul, lassan hömpölygeti szőke-fakó hullámaait s mint gazdag ember, Alkenyértől megengedheti magának azt a fényűzést, hogy kiáradjon, ágakra szakadva elterpüljön a síkon, sőt itt-ott lustán el is hagyja önmagát, holt ágakban felejtve életének terheit.

Igy ringatózik, ballag, andalog, vonul ki alkonyatkor, búcsút intve a hegyeknek, a nagy magyar síkságra. Már hallja Urának: a Tiszának hívogató izenetét, már örül is neki, hogy nála erősebb is van, akire rábízhatja mindazt, ami már sok neki. Még megkerüli Arádot (mutassák!), aztán öreg vérében titkos, bölcs sejtelmek zsonganak: senki sem elég önmagának. A nagy folyókra még nagyobbak várnak s a legnagyobbban át a tenger hívja gyermekét: az örökkévalóság és végtelenség. Ez a Maros élete a térben. (Makkai Sándor: Örök Erdély c. művéből.)

Beszéljünk most Erdélyről, Erdélynek azon részéről, amelyet visszakaptunk. Erdély nem ott kezdődik, ahol Románia határa húzódott vagy húzódik ma is. De ott sem kezdődik, ahol az alföld lapos vidéke domborokba fodrozódik. Erdély az, ami túl van a hegyeken (középkori latin neve: Transilvania = erdőkön túli), túl van az erdőkön. Egyszer föl kell mászni a Réz-hegység (mutassák!), vagy a Bihar, vagy a Béli hegyek (mutassák) lejtőin, lejjebb esetleg a Hegyes Drócsán (mutassák!), amíg a tetőig nem érünk, vagy a hegyeken vezető szorosokon a legmagasabb hágókig, addig nem láttuk Erdélyt, de ott valahol kezdődik. A határ, mint mindenféle természetes határ, nem éles, világosan megállapítható vonal, hanem az erdős széles hegyesúcsoknak széles messzi világa, amelyeken innen és túl másfelé lát, másfelé jár, más és másképen boldogul az ember. Felénk nincs Erdélynek igazi, élesen elhatároló határa. A Szilágyság (mutassák!) hegyes-dombos, zeg-zúgos vidékén át utak vezetnek az Erdélyi-medence (mutassák!) belsejébe. Az utak mellett hol összébb szűkülnek a dombok és hegyek, hol széle-

sebb völgyekké vagy medencékké tágulnak, kaptató van errébb is, arrább is; de hogy melyik az, amelyen túl már Erdély van, senki sem tudná megmondani. Más a helyzet Erdély déli és keleti határainál, a Kárpátok (mutassák!) hegyláncai, amelyeken túl Kelet-Európa és a Balkán várja az utazót. A hegyek erre összefüggő, megszakítatlan láncot adnak. Sokszor nem is egy láncolatot találunk, hanem egymás mellett futó vonulatokat, amelyek az átjárást teszik igen nehézé. A hegyek magassága 2000—2500 m felé jár, oldalaikat sűrű erdők takarják, tetejük több helyen átjárhatatlan, kopasz szikla. Néhány szoros vezet át köztük, délre Havasalföld, keletre Moldva felé (mutassák!). A szorosok szűkek, meredek falúak, alig lehet kocsisútat vágni bennük és vasút felén sem megy át ezeknek a szűk átjáróknak. Gondoljunk akár az Alduna szorosára (mutassák!), a Kazán-szorosra és Vaskapura (mutassák), ahol hatalmas sziklafalaktól összeszorítva, zúg, örvénylik sebes rohanással Alföldünk széles, nyugodt folyója, a Duna. Vagy gondoljunk a Zsil folyó völgyére (mutassák), vagy a Vöröstoronyi-szorosra, vagy a csodaszép Tömösi-szorosra Brassó mellett, vagy a Keleti-Kárpátok átjáróira, melyeken keresztül a székelyek járnak be Moldovába: az Ojtozi-, (mutassák)!, Gyimesi-, Békás- vagy Tölgyesi-szorosokra, ahol kilométereken át összeszűkülő, majd ismét szélesebbre táguló völgyeken visz át az út, komor, erdős hegyoldalak, nyájas havasi legelők, vagy égnek szökő szirtek között. Napi járóföldre nem látunk falut, kilométereken át nem látunk embert. A nagy hegyeken innen és túl más-más világot, más-más embereket látunk. Itt tudja igazán az ember, hol van vége kelet felé Erdélynek s hol kezdődik nem Erdély.

Erdély népét háborúra nevelték. (Példák a történelemből: Szent László és a betörő kunok, besenyők, tatárok, stb.) Árpád-házi királyaink Erdély határszéleinek védelmére a szászokat Szeben és Brassó (mutassák!) városok közötti területre és Beszterce vidékére telepítették. A keleti határt azonban a székelyek védték, akik úgy élnek a Kárpátok külső koszorúja és a Hargita hegység közti medencékben, mint egy nagy várnak a legkülső bástyaövezetében. A szebenvidéki szászok védték a Vöröstoronyi-szorosot, a brassóiak a Tömösi- és Törösvári-hágókat, a háromszéki székelyek (mutassák!) a Bodza- és Ojtozi-szorosot, a csíkiek a Gyimesi, Békás- és Tölgyesi-szorosot, a besztercei szászok a Borgói-hágót.

(A visszatért részek nevezetesebb városai: Nagyvárad, Bánffyhyunyad, Nagykároly, Szatmárnémeti, Máramarossziget, Dés, Zilah, Beszterce, Szászrégen, Marosvásárhely, Kolozsvár, Székelyudvarhely, Csíkszereda stb. nevezetességeinek felújítása. Különösen a Székelyföldről tanultak felújítása.)

Nemcsak azt kell azonban ismernünk, amit már visszakaptunk, azt is, ami a miénk ugyan, de eddig nem tért haza. Erdélynek milyen részei ezek? Soroljuk fel a határokat, hegye-

ket, folyókat, vármegyéket, városokat s azok nevezetességeit.

Mi jelképezi hazánkat? Milyen a magyar címer? Mit jelentenek benne a háromas halom, a kettős kereszt, a négy ezüst sáv? Mit jelent a rajta lévő korona? Vörösmarty Mihály írt egy kis költeményt a magyar címerről. Mondd el!

MAGYARORSZÁG CIMERE.

Szép vagy ó, hon, bérc, völgy változnak gazdag öledben,

Téridet országos négy folyam árja szegi:

Am természetből mindez lelketlen ajándék:

Naggyá csak fiaid szent akaratja tehet.

(Ének.) Énekeljük el *Árpád apánk* c. dalt!

(*Helyesírás és nyelvi magyarázatok.*)

Erdélyről beszélgettünk az előbb. Mit mondtunk, milyen erdők borítják az erdélyi hegyek nagyrészét? Mit tudunk a fenyőről? (Kapcsolás: *természeti ismeretek.*)

Megbeszélés alapján: A fenyőt közönségesen karácsonyfának nevezik. Sudár, egyenes törzse van. Ágai alul hosszabbak, felfelé pedig rövidebbek. Túalakú levelei sötétzöld színűek, télen sem hullanak le. Sötétbarna, pikkelyes termését toboznak nevezzük. A fenyőnek kellemes illata van. Repedezett törzséből ragadós nedv csurog ki, melynek gyanta a neve. A fenyő a hideg éghajlatot szereti. A Kárpátok oldalait rengeteg fenyőerdő borítja. A fenyő fájából különféle tárgyakat készítenek. A magas fenyőszálakat pedig építkezéseknél állványfának (gerendának) használják.

Jójj, írd a táblára:

A fenyvesekből kellemes illat árad felénk.

Mi ez, amit leírtunk? Mi a mondat? Miből áll beszédünk? Mit kell tennünk, ha gondolatainkat mások tudomására akarjuk hozni? Miből áll a mondat? Mik alkotják a szavakat? Mit kell tennünk, ha a szavakat elválasztjuk? Minden szó hány szótagból áll? Milyen hangokat ismerünk? Milyen mondat ez? (Bővített.) Miért nevezzük bővített mondatnak? Kérdezzünk az állítmányra. Az alanyra? Melyik mondatrész mondja meg az illat tulajdonságát? Kérdezzünk erre a mondatrészt is? Milyen kérdésre felel? Hogyan nevezzük az ilyen mondatrészt? Most vegyük ki a szavakat a mondatból. *A* micsoda? (Névelő.) Fenyvesekből? (Helyhatározóragos főnév.) Kellemes? (Melléknév.) Illat? (Közös főnév.) Árad? (Ige.) Felénk? (Határozó.)

Írd a táblára:

A hegyesebb karó hamar törik.

Milyen szófaj ez a szó: *hegyesebb*? Hány foka van a melléknévnek? Mondjuk ezt a melléknevet alapfokban? Kap-e va-